

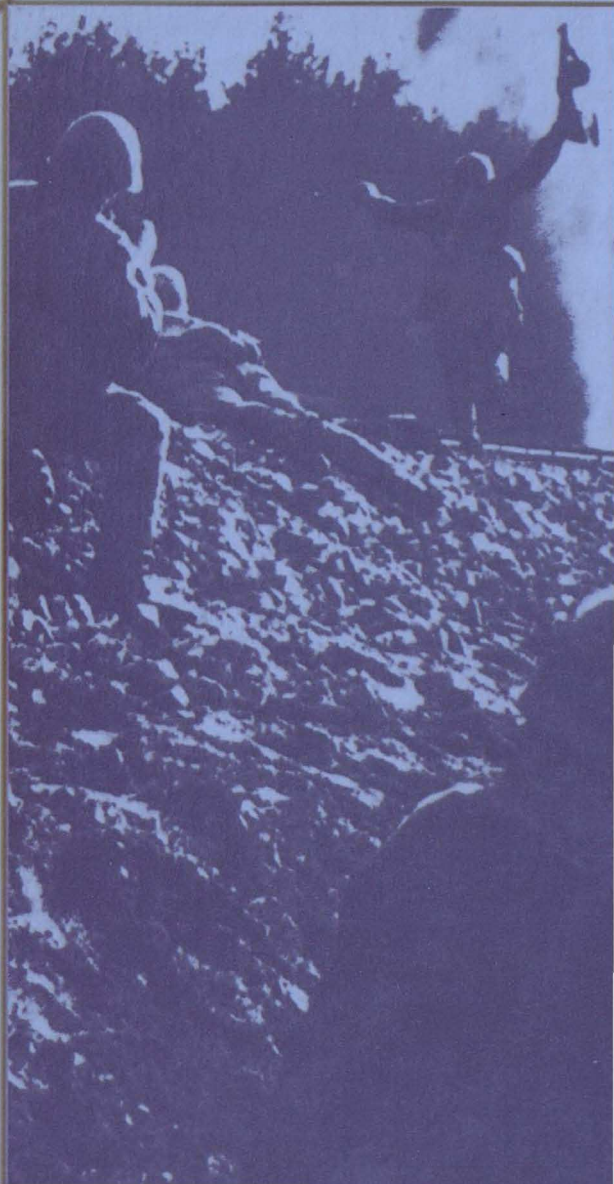
А2006

468

Қалмұқан Исабай

АЛҒЫ ШЕПТЕ

60 лет Победы
Ұлы Отан
соғысы
60 лет Великой
Победы
60 жыл

Қалмұқан Исабай

АЛҒЫ ШЕПТЕ

60 лет Победы
Ұлы Отан
в Великой
соғысы
Победительной
Жеңісіне
воине
60 жыл

“Санат” баспасы
Алматы 2005

Қазақстан Республикасы Мәдениет,
ақпарат және спорт министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитетінің
бағдарламасы бойынша шығарылды

Исабай Қ.

И 83 Алғы шепте - Алматы: «Санат», 2005. - 240 бет.

ISBN 9965-664-28-5

Кітапқа Ұлы Отан соғысында әскери комендант болған жазушының жазбалары-новелалары енген. Ол екі бөлімнен тұрады (1995).

Бірінші бөлімінде соғыстың алғы шебінде болған оқиғалар, «Түркістан легионының» бір батальоны 1942 жылдың күзінде Сталинград түбінде қызыл армия қатарына қалай шыққаны, қазақ жігіттерінің ерліктері сөз болады.

Екінші бөлімі Германияның бір қаласы комендантының тағдыры, Сталинград қаласында қолға түскен Гитлер фельд-маршалы Паулюс жөніндегі зерттеулерге орын берілген. Кітап тартымды тілде түсінікті баяндалады.

4702250201-11

И 416(05)-05 5- 05

ББК (84 қаз 7-4)

ISBN ~~9965-664-28-5~~

© Исабаев Қ. — 1990, 1995.

© Исабай Қ. — 2005.

© ЖШС «Санат» баспасы, 2005.

АЛҒЫ ШЕПТЕ

Сынақ

— Подполковник жолдас, кіші лейтенант Біләлов бұдан былай сіздің қарамағыңызда қызмет істеу үшін келіп тұр,— деп баяндады. Мұқтар бой түзеп тұрып.

Сорайған төрт сирағынан басқа түгі жоқ жайдақ столдың басында шашын ұстарамен алғызған, шағын денелі, өткір көк көзді сары адам отыр. Гвардия полкінің командирі подполковник Балонин деген осы кісі.

Мұқтарға жолдама берген дивизия штабының бір офицері:

— Сен дивизиядағы жалғыз гвардиялық полкке бара жатырсың, байқа,— деп әлденеден оны сақтандырғандай ескертіп қойған. — Оның командирін білесің бе?

— Білемін, — деген Мұқтар. — Подполковник Балонин ғой.

— То-то! Армияда айтқан шығар?

— Майдан штабынан осы есімге қанықпын. Мүмкін оны Москвада да білетін шығар,— деді де ол офицер сөз болып отырған подполковниктің аты немен әйгілі екендігінің себебін айтты. — Корсун-Шевченко операциясының шабуылы кезінде ол полкын сол қалпымен жау тылына алып кетіп операция біткенше, фашистердің есін шығарған. Ал Балониннің өзі өте шебер командир. Азамат соғысында Котовскийдің жауынгері болған. Ал операция біткенде полк еш шығынсыз қайта өзімізге келіп қосылды.

— Ғажап екен! — деп Мұқтар тандана басын шайқады.

— Менің айтайын дегенім,— деп офицер аз-кем төмен қарап тұрды да, есіне бірдеме түскендей басын көтеріп алды. — Ол өз полкіне анау-мынауларды ала бермейді. Әуелі сынайды. Соңынан көңілі толмаған адамды сол жерде кері қайтарады,— деді де ол тағы да: — Байқа! — деп қойды.

Сол Балонин, міне, Мұқтардың алдында отыр. Мұқтар кірген бетте өзінің келгендігі туралы баяндағаннан басқа араларында сөз жүрмеді. Екеуі де үнсіз. Бірін бірі көзбен

сынасып тұрған сияқты. Мұқтар мұның атын естігенде, әсіресе, дивизия штабында оған «Котовскийдің бригадасында болған адам» дегенде Балонинды ол сол атақты Комбриг сияқты екі иығына екі кісі мінгендей, алпамса тұлғалы, ұзын бойлы адам деп елестететін еді көз алдына. Ал қазір Мұқтар тақыр басынан өзге дене құрылысы Котовскийге мүлдем қарама-қарсы адамды көріп тұр.

Мұқтар шашын бір жағына қарай жантайта қайырған, ұрты торсиған, дөнгелек бетті, қой көзді жігіт болатын. Денесі де талдырмаш. Әлде көз алдында тұрған осы тұлғаны менсініпкіремей отыр ма, Балонин оның аяғына қайта-қайта қарай береді. «Өзінде де көрмеге қояр тұлға көрінбейді, маған несіне тесіле бересің» деп Мұқтар онымен іштей сөйлесіп тұр. Осы сөз бойына қуат бергендей ол бір түрлі салмақтана тұрды.

— Училищеден келген боларсың? — деп Балонин біразға созылған үнсіздіктен кейін алғашқы сұрағын қойды.

— Дәл солай, подполковник жолдас?

— Қанша оқыдың?

— Бір жыл.

— Күніне неше сағат сабақ жүрді?

— Он сағат, подполковник жолдас.

— Аз, — деді Балонин, — сабақ аз жүрген. Кем дегенде он екі сағат жүргенде сонда сендер үш жылдық программаны бір жылда игеріп шығатын едіңдер.

Мұқтар «сол он сағаттық сабақтан кейінде төсекке ұшып жығылатынбыз» деген сөзді айта жаздап тоқтады. Ол өзінен әлде қайда жоғарғы бастықтың алдында сөз таластырмай, әдептілік сақтағысы келді. Осы жерде Балонинның тағы бір қасиеті байқалды. Ол — алдында тұрған адамның ойын да сезе біледі екен.

— Қазір өндірістегі әр жұмысшы екі адамның үлесін істеп жүр. Біздің конституция бойынша бір адам күніне неше сағат жұмыс істеуге тиіс?

— Сегіз сағат.

— Ендеше қазір олар он алты сағаттан істейді, — деді Балонин. Оның бұл айтқандары Мұқтардың көмейіне тіреліп келіп қайтқан сөзіне қарсы пікір сияқты еді.

— Траншеялы қорғаныстың ерекшеліктерін меңгердіңдер ме?

— Менгердік, подполковник жолдас! — деді Мұқтар мүдірместен.

— Траншеялы қорғаныста бекініп жатқан жауға қарсы шабуыл жасаушылардың қарқыны неге байланысты?

Мұндай қорғаныста жатқан дұшпанмен бетпе-бет кездескенде Мұқтардың іс жүзінде не істерін кім білсін, ал сөз

жүзінде ол бұл сұрақтың жауабын білуші еді. Сондықтан да сұрақтың ізін суытпай жауап берді.

— Жеке бөлімшелердің қолы жеткен алғашқы қарқынды жаппай қолдап, жау қорғанысына тереңірек сүңгіген сайын шабуылды үдете түсу керек.

— Так,— деп алды Балонин, — ал, алғашқы қарқынға қалай ие болу керек. Яғни оны қолға қалай түсіріп алу керек?

— Алғашқы қарқынға ие болу—шешуші бағыттағы әр бөлімше командирінің соғыс жағдайын ой санасына салып, ұтымды кезеңді көре білуі мен ұрыс инициативасын өз қолына ала білетінінде.

— Так,— деді Балонин тағы да,— жауабыңа қарағанда сендерді жаман оқытпаған болу керек...

Полк командирінің уақытша кабинетіне айналған румын шаруасының үйінен шыққанда Мұқтарда бір-ақ ой бар еді. Ол — дивизия штабынан естіген «полкіне жаңадан келген офицерге Балонин жауынгерлік тапсырма беріп сынап алады» деген сөз. Я, осыны Мұқтар да күтіп еді. Бірақ «алтыншы ротаның екінші взводына командирлік қызметке барыңыз» дегеннен басқа Балонин ештеңе айтпады. Оның тапсырма бермеу себебіне бір жағынан Мұқтардың өзінің де көзі жететін сияқты. Фашистік Германияның бұрынғы сыбайласы Румынияның одақтастық шартын бұзып, сол Германияның өзіне қарсы соғыс жариялағанын Мұқтар училищені бітірер алдында естіген. Осыған байланысты фашист армиясының табаны жерге тимей батысқа қарай қашып бара жатқан. Ал, совет солдаттары дұшпанына бұта сағалатуға мұрша бергізбей оны өкшелеп қуып келеді.

Балонинның полкы дивизияның алдыңғы отрядында келе жатты. Бұл — яғни, егер жау жағынан кездейсоқ қарсылық кездесіп қалса, онымен ұрысқа алдымен осы полк түседі деген сөз. Жау қарсылығы күшті болса, дивизияның басқа бөлімдері де ұрысқа біртіндеп араласа бастайды. Ал қарсылық елеусіз болса — мұндай кедергіні алдыңғы отряд өз күшімен жорық қарқынына нұқсан келтірмей-ақ жол-жөнекей жойып отыруға тиіс. Мұқтар осындай жағдайда, жорық кезінде майданға келіп, өзінің екінші взводын қолына алды. Ал, Балонинның оған тапсырма бермеу себебі ол осы жорықтан, полктың күрделі қарсылық кездестіреуінен көрді.

Европа аспанын торлаған күздің сүреңсіз бұлты бірде жауып, бірде жаумай батысқа қарай дамылсыз көшіп барады. Әр адамға бейбіт көктемін бір күн болса да ертерек алып барғысы келіп, бейбіт өмірдің күнін бір сағат болса да ертерек шығарғысы келіп, асыға адымдап келе жатқан

азаттық армиясының қарқынды жорығымен бірге сұрғылт бұлт та фашизм ордасына шүйілуге асығып бара жатқан сияқты. Енді бір сәтте сол қалпымен, сүреңсіз бұлт, дене қалтыратқан күз салқынымен бірге Мұқтардың көзіне фашизмге лағнат айтып түйілген әлемнің қаһарлы қабағындай болып көрінеді.

... Жау қолындағы Украина жері жылы жүзбен қарсы алмады.

Алдыңғы отряд осы жерде жау қорғанысына кездесіп, қанатын кең жайып жер бауырлап жатты. Подполковник Балонин барлаушылардан алған ақпары мен жалпы майдан жағдайын топшылай келіп, бұл — жаудың асығыс түрде жасаған уақытша қорғанысы екенін білді. Жә, батысқа қарай ылдилай беретін жер жағдайы да осыны аңғартқандай еді. Соғыс ғылымы бойынша мұндай қорғаныстардың жарасы жеңіл болатын — дұшпанның көзі алдында көп кідіріп жатып алмай, шабуылшы жақ жағдаймен танысып алғаннан кейін жауға бірден лап қоюы тиіс те, оның ес жинауға мұршасын келтірмей белінен басып, стратегиялық аймағына бірақ шығуы керек.

Балонин кешқұрым полк офицерлерін алдыңғы шепке түгел шығарды. Бәрі де жер бауырлап жатыр. Әзірше маңай түгел көрінеді. Алда төрт жүз метрдей жерде шикандай томпиған бір төбе тұр. Ол дұшпанның жауынгерлік күзеті. Ал оның бірінші траншеясы төбеден тағы үш жүз метрдей әрі болуға тиіс. Сонда, бұл полктан жаудың алғы шебіне дейін жеті жүз метрдей. Жауынгерлерді тура осы жерден шабуылға шығарғанымен траншеяға дейін өкпесі өшіп, жете алмаулары мүмкін. Жә, екі ортада, өнешке қадалған қылтанақтай болып тұрған мына төбенің үстінде де күзет бар. Оның шабуылға тигізер кесірі қанша десеңізші. Ендеше, ең алдымен бүгін түнде осы төбені қолға алу керек те, бүкіл полкты таң атқанша соның қатарына шығарып, жаудың алғы шебіне неғұрлым жақынырақ төніп бару керек. Балонин полк офицерлерімен жағдайды талқыласып, осындай шешімге келген еді... Кенет ол сол жағына қарай бар денесімен бұрылып:

— Кіші лейтенант, Біләлов, — деп дауыс берді.

— Мен, — деген Мұқтардың басынан сол сәтте-ақ «сынау басталды» деген ой бір елестеп өтті. Ол сазды жермен еңбектеп, сарғылттанған шөпті жапыра, өз соңынан із қалдырып подполковниктің жанына еңбектеп барды.

— Анау төбенің көлемін өлшеңізші? — деп Балонин оны сұрақ қоя қарсы алды.

Мұқтар төбенің осы жерден қашықтығын, биіктігін ойша

шамалап алды да, оны әскер математикасының ең оңай формуласы «ДУВ» — қа салып, жауабын тез қайтарды.

— Төрт жүз шаршы метрдей болады, подполковник жолдас...

— Сол төбені жаудың қанша күші бекініп жатыр деп ойлайсыз?

— Шамамен взвод, — деді Мұқтар.

Балонинның Мұқтарға ендігі айтқандары пікір алысу үшін айтылатын жай сөз емес, бұйрық болды:

— Өз взводыңызбен бүгін түнде осы төбені алуыңыз керек! Сенде де бар қырық шақты солдат, жауда да соншама. Онда төрт қол пулемет болса, ол сенде де бар! Совет офицері ретіндегі өзіннің артықшылығыңды көрсет осы жерде.

— Құп! — деді Біләлов сол жатқан беті.

— Төбені алған соң екі ақ ракетамен белгі бер, — подполковник енді Блеловка бетін бұра сөйледі. — Сіз совет офицерісіз. Ал совет уставы офицердің қолын байламайды, соғысты да творчестволықпен жүргізуге ерік береді. Бірақ дәл мына екі нәрсе есіңізде болсын: бірі — тапсырманы уақытында орындау, екіншісі — адам шығынының қайткенде аз болуы.

— Түсінікті, подполковник жолдас.

— Майор Сорокин, — деп дауыс берді Балонин қоюлана түскен қараңғыда.

— Мен, — деген Сорокиннің таныс даусы естілді.

— Сіз төбе үстіне он минуттік артиллерия дайындығын жүргізесіз, ол кезде жаудың баспанасына жасырынып кетуі мүмкін, сонсын аз кідірістен соң, жау баспанасынан шығып, төбе үстіне қайтып келді-ау деген кезде екінші рет он бес минуттік артиллерия дайындығын тағы қайталайтын болыңыз!

— Түсінікті! — деді майор Сорокин.

— Капитан Петрян!

— Мен, подполковник жолдас — деп он жақтан біреудің гүжілдеген дауысы естілді.

— Сорокиннің алғашқы он минуттік дайындығы кезінде сіз минометіңізбен төбенің батыс түбіндегі жаудың баспансын атқылаңыз!

— Түсінікті, — деді капитан Петрян да.

Мұның бәрі кіші лейтенант Біләловқа, біріншіден күшкөмек еді, екіншіден — адам шығынын азайту, тіпті, болдырмау тұрасындағы Балонинның өз шарасы болатын.

Түн ортасында кіші лейтенант Біләлов жау ракетасынан тасалана жылжый отырып, взводын төбе түбіне үнсіз алып келді. Солдаттар сызды жерге төстерін төсеп жатты. Біләлов төбе түбіне жеткені туралы өз соңынан сымын тарқатып

келген телефон арқылы подполковник Балонинге хабар берді.

* * *

Сойтіп Мұқтардың дәл алдында Венгрия ойпатының табалдырығына ұқсап осы бір төбе жатты. Ол осы табалдырықты аттау үстінде соғыс сынынан отпек. Мұқтар әрлі-берлі ойлап қараса, бұл сын өзі биыл ғана бітіріп шыққан әскери училищені бітіргендегі сындай емес екен. Ондағы жау өңкей тақтайдан жасалған бейне болатын. Оған қарсы атылатын оқ та бұрқ ете қалатын дәрі ғана. Ол сында әйтеуір жан ұшыра жүгіре беруінді біл. Өлу, жаралану дегендер хабарға кіріп шыкпайтын. Дәл қазір-ше? Нағыз соғыстың өзі. Мұнда, басқаны былай қойғанда Мұқтардың жаралануы да, тіпті, өлуі де мүмкін. Яғни баяғыдай жүгіре берумен бірге қазір бас саулығын да ойлау керек екен. Ойлағанда жалғыз өз басыңды ғана емес, мына оңды-солды жатқан солдаттардың да аман қалуын ойлау керек. Олардың тағдыры дәл қазір Мұқтардың қолына берілген. Подполковник әсіресе осыны мұқият ескерткен еді. Суворов өзінен әлденеше есе басым жауын қалай жеңіп жүрді екен осы? Бекіністегі взводқа рота қарсы шабуыл жасау керек. Сол сияқты ротаға — батальон, батальонға — полк. Яғни шабуылшының күші қорғанушыдан үш-төрт есе көп болуы шарт. Ал менің қолымда — взвод. Төбеде де — взвод. Жағдай қалай болар екен? Түн мынау,— қандай айла тапсаң да, жаудан жасырын іске асыруыңа көмектесем дегендей тастай қараңғы... Мүмкін осы тұстан бірдеңе табылар... Бұл төбенің ғой мен шығыс жағында жатырмын. Ал, Сорокин зеңбіректері сөйлеп кеткенде жау солдаттары, төбе үстіне бір-екі күзетшілерін қалдырады да, батыс жағындағы баспанасына тығылады. Баспанадан оларды Петрянның миналары тауып алады... Яғни, бұл — жау біраз шығынға ұшырайды деген сөз. Саны кемиді. Біздің жақтан түскен снарядтардың сирей бастағанын байқап жау төбенің үстіне қайтып келіп енді жайғаса бергенде Сорокин оларды тағы да төмпештейді... Осы жолы мен бір соққыдан соң бір соққыға кездесіп есенгіреген дұшпанға үн-түнсіз лап қойсам... Мұқтардың бұл ойлағандары соғыстың жаттанды қағидасы еді. Оларды училищеде осылай оқытқан. Осы тұста қараңғыда оның көз алдына училищеде тактикадан сабақ беретін кәрі майор елестей қалды. Ол келесі айтар сөзін курсанттардың есіне мәңгі қалдырғысы келгенде, күрең қабағын түйіп алып, ерекше сұр байқататын. Май-

ор қазірде Мұқтардың көз алдында дәл солай тұр. Кемиек аузынан нығыз шыққан әр сөзінен кейін қолын сермейді. «Тағы да қайталаймын. Жүріп жатқан Отан соғысының тәжірибесіне қарағанда жау өз солдаттары жатқан позицияны да алдын ала қарауылға алып қояды. Сол позицияны олардан біздің күш тартып алған жағдай да, арттағы минометі мен зеңбіректері дайын қарауыл бойынша снаряд, миналарын төгіп жібереді!..» Осы ойы үстінде сол миналар мен снарядтар дәл қазір өз үстіне жауып кеткендей селк етті. Тұла бойы мұздан сала берді. «Япырай, Сорокин зеңбіректері екінші рет атқылағаннан кейін төбенің үстіне мен взводоммен атып шықсам... Жау зеңбірегі менің немді қалдырғандай!»

Мұқтар қанша ойласа да, қайтсе төбені алуға, қайткенде солдаттарын аман-сау қалдыруға болатындығынын лажын таппады. Қатты ойдың әсері болар, оның самайы солкылдап, денесі қыза бастады. Сонда да ойлай берді... Дегенмен, әлден соң оның басына бір айланың елесі келе қалған еді. Мұқтардың басына сол айланы алып келіп салғандай, сол сәтте, төбе үстіне Сорокин батареясының алғашқы снарядтары бұрқ-сарқ жарыла бастаған еді.

«Таптым, таптым...» — деді Мұқтар ішінен. Үнсіз айтылған осы сөзімен бірге денесіндегі ыстық та ғайып болды. Самайының солкылы да басылды...

* * *

Жан-жақтан телефон сымдарын өз маңына тартқызып, төбеден көз алмай алдыңғы шепте жатқан подполковник, осыбір кішкентай операцияны өзі басқарғандай еді. Маңында қараңғыға тесіле қарап штаб офицерлері жатыр. Бірінде үн жоқ. Тек Сорокин снарядтарының аспанды тіліп өтіп, шүйіліп барып төбе үстінде жарылған гүрсілі ғана естіледі. Ия, оның снарядтары жарқ-жүрқ етіп нысанаға дәл түсуде.

Осы кезде арт жақтан да сондай гүрсілдер естіле бастады... Балонинның қол астындағы телефон ызың ете қалды. Ол трубканы құлағына тақады. Сорокин екен.

Жау оның батареясының тұрған жерін бағдарлап алып, атқылай бастапты.

— Атуды тоқтат та басқа позицияға көш! — болды Балонинның бұйрығы.

— Сол сәтте Сорокин зеңбіректерінің атылуы тоқталды да, тек Петрян миналарының аспан тіліп өткен ысқырығы ғана естілді. Ол әлгіден бері бұйрық бойынша артиллерия

дайындығымен бірге жаудың баспанасы осы тұста болар-ау дегендей төбенің күн батыс жағын ұрғылап жатқан еді. Аздан кейін ол да су сепкендей тына қалды. Әлем құлаққа ұрған танадаі тынышталды. Төңірек жым-жырт.

Балонин «шықпа, Шықпа төбеге» деп Мұқтармен іштей сөйлескендей осы сөзді қайталап жатыр. Белгілі уақыт өткеннен соң басқа позицияға орналасып алған Сорокин батареясы тағы-сөйлеп қоя берді.... Жау зеңбіректері оған он бес минутты тағы да толық пайдаландырмады. — Сорокин батареясының бұл жолғы позициясын да біліп қойған еді.

— Енді шық, енді шыға бер, шабуылға, — деп жатыр іштен Балонин. — Ат аспанға, келісілген екі ақ ракетаны ат!

Бірақ төбе жақтан еш белгі көрінбеді. Телефон да үнсіз. Балонин сызды жерде тастай түйіп алған жұдырығымен қойғылай берді. Үнсіз минуттар бірінің соңынан бірі жылжып өтіп жатыр. Төбе жақтан белгі жоқ. Егер бұл төбе осы түнде алынбаса, жаппай шабуыл бір күн кешігеді. Яғни, ол жау бір күнді ұтты деген сөз. Оның бір күн ұтқаны біздің бұйырықты орындай алмағанымыз... Дәл осы кезде оң жақтан:

— Оны жібермеу керек еді, — деген әлдекімнің түңілген дауысы естілді.

Бұл дауысты онсызда тартылып тұрған ой жібіне тиген пышақ жүзіндей сезінген Балонин:

— Қысқарт!—деп шолақ қайырды. Неге бұлай бұйырғанын өзі де сезбеді. Мұның орнына осы жерде ол офицерлерінен пікір тартып ақылдасу керек емес пе еді. Я, енді біреу бірдеңе десе ол сөзге бар еді, бірақ ешкімнің үні шықпады.

Осы кезде төбе жақтан сіркіреген жаңбырлы түнді қақ айырғандай айбынды «Ура» естілді. Балонин селк ете түсті. Ол Біләлов мұндай тосынды іске бой ұрады деп еш уақытта күтпеген еді. Енді не болды! Дәл төбе үстінен бората атылған винтовка, пулемет дауысы урадан да өктем естілді. Лақ еткізіп құса салғандай тынымсыз пулемет тырылы мен үсті-үстіне атылған винтовка оқтарының бір шеті Балонин жатқан жерге дейін, ұшып келіп шартылдап жатыр. Бұл атыс төрт-бес, минутке созылды.

Балонин енді жерді қос қолдап түйгіштеуде. Қазіргі оның өңінің бұзылғандығы сонша, егер жарық уақыт болса, маңына бір де бір офицер жоламағандай еді. Әлгінде төбе жақтан «Ура» естілгенде жанында жатқан офицерлердің бірі «вот дурак» деп қалған еді. Енді сол дауыс «ондай офицерге, сондай тапсырма берген сен дурак» деп сыбырлайтын сияқты. Дегенмен, оның екі көзі төбе жақта, кім біле-

ді, әлде бір сиқырдың күшімен төбе үстінен екі ақ ракета көрініп қалар.

Кенет төбенің үстінен естілген бұрк-сарк оның ойын тағы бөлді. Көзі шарасынан шыға бар денесін көтеріп алды да, тізерлеп отырды. Ол — өз позициясын ұрғылап жатқан жау снаряды еді. Яғни, жау төбені тастағанда, Біләловтың взводын үстіне шығарып алып, мынау соны «құймақпен» қарсы алып жатқан түрі ғой. «Ах, шикі, ах, шикі» жау снарядының астына солдаттарды түгел апарып салды-ау! Расында да тіс қаққан офицерді жібермеген екем». Дұшпан төбе үстін атқылаған сайын Балонинның Мұқтарға деген қаһары үдей түсті, — «өзі тірі қалса штраф батальонына жіберемін!.. Трибуналға!.. Ең қатал жаза қолданамын... Атамын!» Балонинның сөзін мақұлдағандай ол ішінен «атамын» деген кезде жау да төбені төмпештеуін тия қойды. Осы сөз Балонинның тілінде әлі тұр. Атамын, атамын!.. Ол телефон құлағын бұрап көріп еді. Үн жоқ. Маңында да үн жоқ. Бір сәт осы маңда жалғыз өзі ғана қалғандай елегізіп маңайына қараса, офицер біткен түп түгел тізерлеп отыр екен. Осы отырыстарының өзі Балонинге олардың үрпісіе қалғандарын аңғартқандай болды. Басын қарсы алдына қайта бұра бергенде, төбе үстінен бір ақ ракета аспан пердесін түргендей дірілдеп көтеріледі де шырқау шегіне жетіп, төмен қарай құлдырай беріп еді, оны қуа тағы бір ақ ракета самғады...

Балонин ауыр күрсінді. Үстерінен батпан түскендей үнді маңындағы офицерлерден де естіді. Қолын көтеріп еді, маңдайынан сұп-суық тер шыққан екен, қалтасынан ормалын алып сүртіп өтті.

Балонин сол қолымен телефон трубкасын басып отырған. Ызың еткен үн естілісімен-ақ жұлып алып құлағына апарды.

— Жалғыз (Мұқтардың бүркеме аты осылай болатын) өзің бе? Шиканды алдың ба? (Бұл төбенің бүркеме аты).

— Қожайын, бұйрығыңыз орындалды, — деді ар жақтан Мұқтар.

— А, шығын-ше, шығын көп пе?

— Екі қарындаш шатынады.

— Сынғаны бар ма, сынғаны?

— Жоқ, сынғаны жоқ.

— Бекін! — деді де Балонин трубканы қойып, маңына жинала қалған офицерлерге бұрылды, — екі солдат жараланыпты. Өлгені жоқ.

— Ғажап! — деп қалды бір офицер.

— Неге «Уралапты?» — деп сұрады штаб бастығы.

— Өзің естіп тұрдың ғой, — деді Балонин оған, — мен оны

сұрағам жоқ. Жанына барған соң білеміз. Ал қазір түгел төбеге қарай жылжындар. Таң қараңғысы өтпей шабуылға шығу керек.—Оның бұл жолғы үні көңілді, ойнақы естілді.

Бұл соғыста совет тактикасының жиі қолданыла беретін жаттанды жағын әбден біліп, осыған байланысты немістер де әккіленіп алыпты. Мұны Балонин соғыстың басқа жағдайларынан бұрыннан біліп жүруші еді, бүгін тағы да көрді. Төбе үстінде жатқан немістер баспаналық траншеяны оның батыс жағынан қазбапты, оңтүстігі мен солтүстік жақ етегінен қазыпты. Ал Петрянның миналары тек бос жерді ұра беріпті.

— Желеткенің жеңін жұлған екенсің,— деп күлді полк офицерлері Петрянға бұл жайы туралы.

— Алғашқы он минуттық артиллерия дайындығынан кейін де жау позициясына келіп орналасқан жоқ. Баспаналарында отыра берді,— деді болған оқиғаны Балонинге баяндап тұрған Біләлов.— Тек төбе үстіндегі күзеттерін ғана күшейте түсті.

— Бұл жайларды қайдан білдің? — деп сөзге киілікті штаб бастығы.

— Сорокин зеңберектері алғаш атқылаған кезде жау окобына жақын барып тыңдап жату үшін арнаулы барлаушылар жібердім. Солар маған үздіксіз хабарлап тұрды.

— Қарай көр! — деп қалды Балонин. Өзі үлкендерден ғажайып ертегі естіп отырған сәбидей екі көзімен Мұқтарды жеп барады.— Ал, сонан соң?

— Содан, зеңбіректер екінші рет атқылағаннан кейін, сол барлаушылар арқылы, снаряд астында қалмақ түгілі желкелеріне топырақ түспеген жау солдаттарының төбе жанындағы баспанадан шығып, позицияға түп-түгел жайғасқандарын білдім.

... Бұл хабарға Мұқтар қатты қынжылған. Қынжылмай ше, манадан бері төбені ұрғыштап жатқан өз жағының снарядтары мен миналары зая кетіпті. Ол «өзім» деп лаулаған жан үшін елемес бұйым ба. Осы жерде Мұқтар төбені бұрыннан қарауылға алып қойды-ау деген неміс батареясының снарядын оның өз солдаттарының үстіне жаудырғысы келеді. Бұлай істеу үшін жау батареясына төбені алып қойған белгі білдіру керек. Осы белгі үшін Мұқтар взводына жатқан жерінен қозғалмай бәрі қосылып «ура» айғайына басуға бұйрық береді. Я, ол ураның қаншама айбынды шыққандығына Балонинның өзі куә болған. Мұқтарлардың алғашқы урасынан кейін-ақ жау батареясы төбе үстінде жатқан өз солдаттарының үстіне отты қорғасынды құяды келіп...

— Шынын айтқанда — деп Мұқтар сынар езуін тар-

та, жаскана сөйледі,— өз батареяларының жанында біздің зеңбіректер жау солдатын аяған екен... Дүшпан батареясының үні өшкеннен кейін, іле-шала төбе үстіне біз де шықтық. Жалғыз оқ атып қарсылық көрсеткен дүшпан болмады. Бәрі жайрап жатты. Сонан соң сізге екі ақ ракетамен белгі бердік.

Балонин Мұқтарға біраз көз тоқтатып отырды да, штаб бастығына бұрылды.

— Кіші лейтенант Біләловқа гвардия атағын беруге бүгін бұйрық жаз! Бұл гвардия полкінде қызмет істеуге тұрарлық офицер.

— Құл! — деді штаб бастығы.

Фонарь

Жорық, жорық, жорық.

Майдан жорығына қатысушылардың бір-ақ арман-мақсаты болады — жауды өкшелей қуып отырып, жеткен жерде жұмарлап тастау. Бұл арман төртінші рота командирінің көмекшісі он сегіз жасар солдат Кәкен Бәдіғұловта да бар. Бірақ оның басын тағы екі арман билеп алған еді. Алтыншы рота командирінің көмекшісі Сергей колына бір фонарь түсіріп алыпты. Ақ та болып жанады, көк те болып жанады, қызыл да болып жанады. Көргенде Кәкен қатты қызыққан. Сұрап еді, бермеді. Сат деп айтуға Кәкен бойында құны мен қасиеті фонарьға сай келерліктей ештенесі жоқ еді. Ондай фонарьды өзі де іздеп көрді. Таба алмады. Дегенмен арманынан айныған жоқ. Әлі іздеп жүр... Бір арманы осы. Жуырда оның үстіне тағы бір арман қосылды. Ясса-Кишенев операциясынан кейін фашистік Румыния жеңілгенін мойындаған еді. Ел тағдырын халықтық-демократия колына алып Германияның өзіне қарсы соғыс жариялаған болатын. Сол себепті гитлер армиясы үшін Румыния жері төсек, тасы қалқан, аспаны пана бола алмады. Оны өкшелей қуа берген Совет Армиясында да тыным жоқ. Алда авангард. Фашистердің жол-жөнекей қалдырған тосқауылдары мен соғыс салатын да сол. Арттағы негізгі күштің тоқтаусыз жылжуына қарағанда авангард өз міндетін ойдағыдай атқарып бара жатқан сияқты.

Негізгі күш қоналқа жерге келіп тоқтағанда, ешкім шашау шығып кетпейтін. Бұл жөнінде полк командирі арнайы бұйрық жариялаған. Дегенмен екі-үш күннен бері төртінші ротада бұл әдет бұзылып жүр. Бәдіғұлов жылыстап, маңдағы деревняларға кетіп қалып жүр. Ол өзінің лейтенантымен

Ясса-Кишенев операциясын басынан-аяғына дейін бірге өткізген. Қиын-қыстау кезеңдерде екеуі окоп түбінде бірге жатты. Шабуылда командирі соңынан бір қадам қалмайтын. Жә, соғыс арасында, пайда бола қалатын сәл тыныста лейтенант та Кәкенді іздеп жан-жағына алақтай беретін. Сондағы оның оңды-солды төңкерген өткір көзінен көмекшісінің өміріне қатер төніп қалды ма деген үрейді байқауға болатын еді. Көзіне Кәкен шалына қалған уақыттағы жүзіне ойнап шыға келген қуанышты көрсеңіз! Міне, сол лейтенанттың аяғы кажалып, ақсандап келе жатқанына екі күн болды. Кәкенді полк командирінің бұйрығын бұзуға мәжбүр еткен осы жай. Ол командирі мініп жүретін ат іздеуге кіріскен.

Кәкен қонып жатқан қалың қол ішінен ұрланып шығады да, маңдағы деревняға келеді. Жұпыны үйлерге жоламайды. Оның да өз әкесі сияқты жалғыз бие, жалғыз сиыр, үш қой, бір ешкісі бар шаруа тұруы мүмкін. Кәкен ондайларды жәбірлете ала ма? Жоқ! Ол сәулетті, еңселі, биік баспалдақ үстінде шіреніп-шіреніп тұратын жуан колоннасы бар үйлердің ауласы мен қора-жайына кіріп түгел сүзіп шығады. Мұндай жерден ат-мат табыла қалса, сөз айтайын деп жүрген ол жоқ. Көрген жерде «конфискаламақ» ойы бар. Бірақ ондай үйлердің маңынан тірі қараны көру қиын. Помещиктер мал біткенін Кәкеннен жасырып, бір жаққа қуып тастағандай.

Бір мақсаттың соңына мықтап түскен адамның жолы болмас па! Ақыры аттың да сәті түсті-ау! Бір күні рота түстеніп жатқанда Кәкен бұта-бұтаны тасалап көрші деревняға бара қалмас па. Қараса көшенің дәл ортасымен салт атты румын офицері келе жатыр. Аты да жирен, киімі де жирен, өзі де жирен. Кәкен көп ойланып бөгелген жоқ. Қарсы алдына барып, автоматын кезеп тұра қалды да:

— Хенде хох! — деп айқай салды. Офицер тізгінді қоя беріп, қолын көтерді.”

— Рус плен,— деді ол.

— Түс! — деді Кәкен автоматының тұмсығымен жерді нұсқап:

— Я, иест офицер. Лейтенант. Рус плен,— деді салт атты өзін кеудеге түртіп.

— Пленге жаяу бара беруге де болады. Түс! — деді Кәкен тағы да алғашқы қимылдарын жасап.

Офицер «саған не айтуға болады» дегендей, иығын көтеріп қалды да, атынан түсті. Тізгінді Кәкеннің қолына ұстатты. Кәкен автоматын арқасына қарай сырғытып тастап, аттың мінер жағына келді. Енді байқады, биік екен. Мойыны да ұзын-ақ. Оның үстіне асаулау ма, немеңе,

тықырши берді. Жә үзеңгі де аспанға ілінгендей. Кәкен бір қолымен жалдан, екінші қолымен ерден ұстап тұрып:

— Әй, — деп офицерге дауыс берді де, «мені мінгізіп жібер» дегендей аяғын көтерді. Офицер оны көзді ашып-жұмғанша жирен ат үстіне ырғытып жіберді де, өзі төменнен ырсынып күлді:

— Вий Наполеон!

Кәкен атты аяндата бергенде офицер оның алдына түсті. Пленге совет солдаттының конвойымен бармақ. Бірақ Кәкеннің ойы басқа еді. Арғымақты желдіріп жүрмек. Егер бұл маңнан өзінің даласындай шексіз жазық кездестірсе, көсілтіп алмақ та ойы бар. Бірақ, таулы жер атқа бауыр жаздырар емес, адым аттаса болғаны, бұрылыс, ой-қыр. Сол себепті ол желіске де риза болмақ. Ал мына офицер алдында келе жатқанда Кәкен арғымағын қалай желдірмек. Осы румын әскерлері лек-легімен келіп өздері-ақ беріліп жатқан жоқ па? Бұл да соның біріне ұқсап, жетпей ме іздеген пленине.

— Әй, — деді тағы ат үстіндегі. Анау жалт қарағанда Кәкен «жолдан былай тұр» белгісін көрсетті. Офицер тротуарға шыға берісімен-ақ Кәкен арғымағын тақымдап жіберіп, алшандай басқан ерке адыммен желе жөнелді. Мына мүйістен бұрыла бергенде Кәкен артына қайрылып қараған болса, әлгі офицердің «сапарың сәтті болсын» дегендей қол былғап тұрғанын көрген болар еді. Бірақ ол алдындағы жолдан басқаға назар аудармады. Румын офицерін мүлде ұмытқандай еді. Ол өз лейтенантын ойлап келе жатқан. Қазір лейтенанты мына атты көре салып қуанады деп ойлады. Өзімді аркадан қағып «молодец» дейді. Бәдіғұлов лейтенантына ат тауып беріпті деген сөз бүкіл батальонға жайылады. Көмекші болса, сондай болсын деседі. Оны естіп Сергей де жүгіріп келуі мүмкін. Қызық болғанда, қазір мен барғанда ол біздің кухняның маңында жүрсе...

Кәкенді алдымен рота солдаттары алыстан көріп, шулап қарсы алды. Лейтенант та алдынан шықты. Бірақ, неге екені белгісіз, оның жүзінде күлкі жоқ. Сұсты.

— Мынауың не? — деді ол сөзді неден бастарын білмегендей.

— Ат.

— Қайдан алдың? — Кәкен болған оқиғаны жасырмай айтып берді.

— Мұны қайтейін деп едің?

— Сіздің аяғыңыз кажалып жүрген жоқ па? Лейтенант гәпке түсінді. Іштей риза болды. Бірақ ол бүкіл ротанда жалғыз қоқиып атқа мініп жүре алмайды ғой. Ол аттан бас

тартты. Оның үстіне полк командирінің бұйрығын бұзғаны үшін Кәкенге «үш наряд» берді. Рота қонған жерде үш кеш ұдайы картоп тазалауға барып жүретін болды.

Артта ротаның жүгімен азық-түлік, оқ-дәрісі салынған арба келе жатқан, старшинаның бұйрығы бойынша Кәкен атын соған жетектеп кетті. Лейтенант атқа мінбегеннен кейін Кәкенге реніш пайда болып, басы салбырап түсіп кеткен еді. Аттың да басы салбыраңқы. Өзінің іске жарамай қалғанын ол да уайымдап келе жатқандай. Старшина сонау совет-румьын шекарасынан бері келе жатқан жуас көк атын доғарып, оның орнына арғымақты жегіп еді, тулап, арбаның тас-талқанын шығарды. Түйіншектері көрінген жерге шашылды. Бүкіл полкқа күлкі болды. Ыза болған старшина Кәкенге атының тізгінін ұстатып тұрып өз тарапынан «бір нарядты» және қосты:

Кәкен атты қайтерін білмеді. Айдалаға айдап жіберуге қиымады. Енді мұны нендей мұқтажға жаратуға болар еді? Тектен текке жетектеп жүре бергеннен не пайда?

Кенет оған бір ой сап ете қалған еді. Ол атын жетектеп Сергейге барды.

— Ат сатам, аласың ба?

— Менің ақшам жоқ қой.

— Фонарың бар емес пе? Кел, ауыстырайық. Сергей үндей қоймады. Аттан бірдеңе түсінетін кісіше арғымақты бір айналып өтті. Машинаның донғалағын көргендей санның қысып қойды. Мұны ат жақтырмай артқы аяғын сермеп қалды. Сергей анадай жерге оршып түсті. Бірақ беті қайтқан жоқ. Ол атты алып, Кәкенге фонарын берді.

Сөйтіп Кәкеннің алғашқы арманы орындалған еді. Жүп-жүкә кара фонарь. Үш түсті жарық береді. Қандай ғажап десеңізші. Фонарь қолға түскеннен кейін Кәкен көңілінің орныққаны сонша, ол үшін бұл дүниеде Гитлерді құртудан басқа арманның бәрі басына орындалып қалғандай болды. Ол түнде фонарын мүлде сөндіруді қойды. Ананың да алдына апарып жағады, мынаның да алдына апарып жағады. Ол ол ма, тіпті күндіз де жылтындата беретінін қайтесіз.

Фонарьдың қызығы басылмай жүрген күндердің бірі еді. Батальон бір төбені бауырлап ағып жатқан бұлақ жағасына тоқтап түстенбек болды. Солдаттар шешініп тастап, мөлдір суға жуына бастады. Ал Кәкен тіпті төбенің үстіне шығып кеткен еді. Бір жерде тыныштық тауып жүре алмайтын. Табиғатында тынымсыз Кәкен сол төбенің үстіне шықты да, ар жағына қарап, ұзақ тұрып қалды. Басының да қимылдамауына қарағанда ол көзін бір нүктеден айырмаса

керек. Кенет ол шұғыл бұрылып төбеден жүгіріп түсті де, алтыншы ротаға, Сергейге келді.

— Сержка, — деді ол, ентіге сөйлеп, — мә фонарың, атымды өзіме бер.

— Әрман жүр, — деді Сергей, — сауда сақал сипағанша.

— Бер деймін, әйтпесе...

— Өй, өзін не танып тұрсың?

— Ендеше жүр менімен бірге.

— Қайда?

— Анау төбенің басына.

Олар төбе үстіне шықты да, ар жағына қарап тұрып қалды. Екеуінде де қимыл жоқ. Тіпті біріне бірі көз салмайды. Тосыннан біреудің көзі түссе ол екеуін тірі адам емес, тас бейне деп қаларлықтай еді. Содан олар әлден соң барып қозғалысқа кірісті. Әуелі Сергей қозғалды. Ол кері бұрылып төбеден жүгіріп түсе берді. Сол екпінімен ротаға келіп, арбада байлаулы тұрған атты шешіп алды да, жетектеп төбе үстіне қайта шықты.

Төбенің ар жағында бір румын шаруасы тырмаға әйелімен екеуі қоса жегіліп, алақандай жерін тырмалап жүр екен. Тістері топыраққа сүйем қарыс батып кеткен тырманы шірене тартқанда екеуінің де маңдайы жерге тиіп кете жаздайды.

Кәкен мен Сергей күрең арғымақты тізгінінен бірдей ұстап шаруаның жанына келді. Әуелі солдаттар шаруаға, шаруа солдаттарға үн-түнсіз қарап біраз тұрысты. Солдаттар жүзінде аяушылық бар да, шаруалар көзінде таңдану бар. Сонан соң екі солдат бірдей тізгінді шаруаға ұсынды.

Шаруа басын шайқады.

— Ала беріңіз.

— Қорықпаңыз.

— Лей жоқ, — деді шаруа.

— Жай беріп тұрмыз, ала беріңіз, — деді Сергей. Әлде шаруа орысша айтылған сөзге түсінбеді ме, болмаса, өмірден мұндай сый алып көрмеген жандар осы жерден бір пәле күтті ме, әйтеуір басын шайқап шегіне берді. Осы кезде Кәкен тізгінді өз қолына алды да, атты тырмаға байлады. Сонсоң досына бұрылып:

— Жүр, кеттік, — деді.

Екеуі төбеден аса беріп, арттарына бір бұрылғанда шаруа мен оның әйелінің өздері соңынан көз алмай қарап тұрғанын көрді.

Бұлаққа жеткенде Кәкен бөгеліп Сергейге фонарын ұсынды.

— Мә, өзің ал.

— Мұның не?

— Енді... атты шаруаға бердім ғой.
— Оны берген сен бе екенсің. Мен өзім емеспін бе,—
Көкен досына қарап күлді.

Егіз

Рота күрілдеп аққан тау өзеніне жетіп тоқтады. Күз салқынынан сүреңсіз тартқан беткейге солдаттар шашырай жайғаса бастады.— Осы жерде рота түстеніп, біраз тынықпақ.

Шәкір су әкеліп, шай қойып, Шәкірат сары мойын, бәкісімен консерві ашып тамақтануға кірісті. Бұл екеуі егіз солдат.

Бойлары да, шаш қойыстары да бірдей. Онсыз да бірінен бірі аумаптын түрлерін солдат киімі одан сайын ұқсастыра түскендей еді. Басқа ұлттың құлағына аттары да бірдей болып естілетін.

Бір жүріп, бір тұру жалпы егіз біткенге тән қасиет. Сол сияқты мына екеуі де бірінен бірі айрылмайтын. Жатар орындары қатар. Сапта да бірге. Тамақты да екеуара бір топатайдан ішеді. Әскер қатарына шақырылғаннан бергі екі-үш жылда бұлар талай бөлімдер мен бөлімшелерде болды. Сонда да екеуін ешкім ажыратпаған. Осыған қарағанда совет адамдары бұларды үнемі қызықтап жүрген сияқты. Міне, олар майданда да бір отделеңде. Шабуыл кезінде де жұптары жазылып көрген емес. Дозорға да бірге аттанады... Осылай олар Карпат тауына да бірге жеткен еді.

Жарты сағат өтер-өтпесте рота қайта сапка тұрды. Рота командирі — қартаң капитан сапты көзімен бір шолып өтті де:

— Біздің ротаның алдына ерекше бір тапсырма қойылып отыр,— деп, батыс жақтағы жалтыр төбелі үлкен тауды нұсқады,— анау тауда дұшпан жатыр. Бекінісі мықты. Біз оның арт жағынан шығып, ту сыртынан соққы беруіміз керек!

Капитан сапка қарады. Оның үнсіз түйілген көзіне «алда қиын-қыстау кезең бар» деген сыр ұялаған сияқты. Сапта, «тапсырма қойылған екен, енді оны орындаудан басқа қандай сөз болуы мүмкін» дегендей үнсіз.

Шәкірат жан-жағына қарады. Енді байқады, күрілдеген өзен шыңды қақ жарып, ағып жатыр екен. Екі жағындағы үй қабырғасындай тіп-тік шатқал басын сүреңсіз сұр бұлтқа сұғып жіберіпті. Түтілген жүндей жалбыраған сол бұлт Шәкірат көзінен мына тас қабырғаның тағы қаншасын

жасырып тұр десейші. Ендігі сәтте капитан Шәкірат көзі түскен шатқалдың оң жағындағысын көрсете сөйледі.

— Фашистер бекіністеріне жететін бір-ақ жолды ескермеген сияқты. Ол мына күз-шатқал арқылы жүретін жол. Біздің сапарымыз да сол қия арқылы өтпек. Бұдан бұрын бұл қияны адам басты ма, баспады ма, оны ешкім білмейді. Аңның жүрген-жүрмегені де беймағлұм. Бірақ содан біз өтуіміз керек. Суворов бабамыз айтқандай киік орғыған жерден орыс солдатты өту керек, жә киік өте алмаған жерден де орыс солдатты жол табуға тиіс.

Сап әлі үнсіз. Бұлт киінген күз бұларға, бұлар күзға қабақтарын түйе қарасып тұр. Екеуі де табиғаттың жекпекке шыққалы тұрған екі құдіретіндей еді.

Капитанның иек қағып, ымдауымен старшина взводтарға кендір жіп үлестірді. Мұнымен солдаттар он-оннан тіркесіп байлануға тиіс. Жұптары жазылмайтын: егіздің Шәкірі алдыңғы онның соңғысы болып байланды да, Шәкірат келесі онның алды болды. Әр солдаттың арасы үш-төрт метрден болып рота жолға шықты. Ұзын тізбек үнсіз жылжып сай қуалап жүріп келеді. Сәл болса да әлі бір ой жоқ. Ылғи өр-өр. Мана қалың бұлт жауып өткен еді, одан кейін ауа сызданып, салқын леп тартып, жер беті мұздан жұқа тон киініп, қабыршақтана қалыпты. Аяқ асты күрт-күрт етеді. Алға қарай жылжыған сайын, жоғары қарай өрмелеген сайын тоңның қалындай түскені байқалады. Осындай жолда рота әр метрді ауырлай алып, адымдай басып келе жатыр.

Манағы жерден көтерілгендерінен қырық минуттай уақыт өтті-ау дегенде рота күз-қияға иек арта бастады. Капитан алда. Қиядан жол тауып келе жатқан сол. Сонында — ротасы. Үн шығармау ерекше ескертілген. Күзде да, солдаттарда да үн жоқ. Мана он-оннан байланысып болғаннан кейін капитан:

— Кендір-жіпті тартпай бос салып отырыңдар. Егер біреу-міреу жазатайым құлай қалғандай болса табанды тіреп, жіпті тарта қоюға да дайын болыңдар. Төмен, өзенге көз салмауға тырысыңдар. Не алға, не аяқ астына ғана қарап жүргендерің жөн болар. Соқпақты табандарыңның күз жақ қырымен басуға тырысыңдар,—деген.

Шәкірат соның бәрін естен шығармай, аяғын санап басып келеді. Алдағы Шәкір де капитан ескертпелерін есіне мықтап түйсе керек, ол да аяғын абайлап басатын сияқты. Тау жолы ротаны күзды шынды кертіп жасағандай қия соқпаққа әкеліп салған болатын. Енді рота соны қуалап жүріп келеді. Біраздан кейін соқпақ ені тарылып бара жатқанға ұқсады. Ол тарылған сайын солдаттар оң иығымен

құзға жабыса түседі. Шәкірат бір дүркін жан-жағына көз салды. Он жағында — құз қабырғасы. Бұлтақ сүнгіп жоғалыпты. Сол жағында құз көз ұшында гүрілдеп жатқан тау өзеніне тік құлапты. Алда Шәкір жылжып барады. Арт жаққа көз салуға мұрша жоқ. Кенет тізбектің алдыңғы жағынан солдаттан солдатқа кошкен бір күбір келе жатты. Оны Шәкір Шәкіратқа жеткізді.

— Енді құзға жабысып жүрсін.

Бұл бұйрықты Шәкірат өзінің соңында келе жатқан солдатқа айтты. Ол солдат күбірді етекке қарай жөнелтті.

Шәкірат құзды құшағына ала бұрылды да, қолымен тас қабырғадан саусақ ілінер жік іздеп жылжи берді. Енді аяқтарын бірінен-бірін оздыра тастап отыратын жүріс жоқ. Әуелі сол аяғын аттап алады да, сонсоң оның жанына оң аяғын алып кеп қояды. Одан кейін сол аяқ тағы алға қарай жылжиды...

Әлде осы сапардың ең қиын кезеңі ме екен, қия соқпағының ені жарты метрге дейін тарылды. Оның үстіне өзенге қарай құлама. Және қия соқпағы жұқалаң мұз киінген, Шәкірат аяғын абайлап басып әрең жылжиды. Әр адымын жасаған сайын буыны дір-дір етеді. Аяғы дірілдеп, дене салмағы қолға түседі. Саусақтары тас жықпылдарына темір ілгішше іліне қалады. Сонымен бірге оның көзінің бір қиығы Шәкірде. Кейде оған Шәкір қолын бір сәтсіз жікке салғандай болып көрінеді. Кейде табанына дұрыс тіреу таба алмағандай болады. Сынарының әрбір сәтсіз-ау деген қимылы мұның жүйке тамырын шертіп қалатындай. Ол соның тілеуін тілейді. Әр адымын аттаған сайын артына қарайлап келе жатқан Шәкір де Шәкірат жөнінде дәл осындай құбылыста еді. Әрқайсысы өздерінен бұрын сынарының камын іштей жеп келе жатқан еді.

Кенет... Шәкір Шәкіратқа қараймын дей бергенде, соқпақ аяғы астынан бұлтың етіп шығып кеткендей сырғи жөнелді. Сол екпінімен ол соқпақтан тіреу таба алмай құзға түсіп кетті. Әйтеуір оның алдындағы солдаттың кендір-жіпті уақытында тартып ышқынып тұра қалғаны! Әйтпегенде он солдаттың бір сәтте ғайып болуы сөзсіз еді. Дегенмен оның да аяғы соқпақ жиегінде болатын. Табаны неге тірелгенін кім білсін, әйтеуір сол жиекте дір-дір етеді. Оның ар жағындағы солдат та жан қорғау қамына кірісіп жатыр. Алға «солдат құлады» деген үрейлі күбір кетті. Бірақ амал не, күбір жеткен адамдар да лажсыз. Олар солдат құлаған тұсқа еш жақтан да жақындап келе алмаушы еді. Тек үрейлі хабарды естіді де тұра берді. «Солдат шықты» деген сияқты жақсылық күтті.